

DOKUMENTUM

RADNÓTI ÉS A MUNKA

A *Munka*, Kassák „szocialista kultúrbeszámolója” 1928 szeptemberében indult, s alig egy hónappal később az 1928 című „irodalmi, művészeti és kritikai szemle”, Radnótié.¹ A magyar avantgard atyá-
mesterének korábbi folyóirataival „költősége kezdeti állapotában”, tehát már kissé előbb megismerkedett, ha ugyan nem ezek voltak — némi külföldi anyag mellett — azok a „dokumentumok”, melyek közt „izgalmas és kalandos utazásokat” bonyolított le. A régi formába nem férő mondanivalók a reichenbergi élmények nyomán támadtak, a kötött formával való szakításhoz a végső lökést és biztatást a Dokumentum költészete adhatta.²

Ismeretes, a rövidéletű 1928 megszűnése után az 1929 novemberében induló, félig-meddig utód *Kortárs*nál talál fórumot önmagának és főleg baráti közösséget; ennek egyik tagja, Forgács Antal az új magyar líráról szólva — nyilván a többiek nevében is — hitet tesz Kassák mellett,³ mert — úgymond — „ő az első költő, aki teljesen és világosan átlátja és átérzi a háború utáni élet adottságait, formáit és visszasságait . . . hisz az emberben, s van ereje, hogy az egész világot új ideálok felé vezesse. Kassák előtt legnagyobb érték az egészséges erő. Ellensége minden szentimentalizmusnak, gyengeségnek, sápadtságnak és holdvilágnak.” Nem pusztán egy költészet iránti erős vonzódás mindez, hanem egy igen határozott politikai, művészi, mozgalmi program iránti is, mely e költészetben fejeződött ki legszínvonalasabban, s tulajdonképpen a *Munka*-köré volt: a szellem minden eszközével az új, szocialista világszemléletű, a majdani győzelem kivívására mindenképp alkalmas embertípus kialakításán kell fáradozni, a „kollektív emberén”.

Radnóti Zelk *Csuklódon kibuggyan a vér* c. kötetéről frott bírálatában vall:⁴ „az új magyar líra építőinek” elsősorban „Kassák Lajost

¹ Vö. MOLNÁR F.: *Radnóti Miklós pályakezdésének körülményeiről* — ItK; 1968. 3. 343–49.

² CSAPLÁR F.: *Kassák Laios folyóirata, a Dokumentum* — Tiszatáj; 1967. 3. 298–302.

³ FORGÁCS A.: *Az új magyar líra* — *Kortárs*; 1930. márc. 20. Idézi MOLNÁR F.: i. m. 345.

⁴ RADNÓTI M.: *Zelk Zoltán: Csuklódon kibuggyan a vér*. *Kortárs* — 1930. jún. Idézi MOLNÁR F.: i. m. 348.

és vezérkarát” tartja, név szerint Déryt, Illyést, Nádass Józsefet, Németh Andort, Zelket, tehát a *Munka*-kör ez idő szerinti költőgárdáját. Amit Zelknél dicséretesnek talál — „súlyos és egyszerű”, „férfilíra” „elhasznált frazeológiák” nélkül — az tulajdonképp Kassáktól eredt, s szinte programmá vált a tanfvánnyok akkori költői gyakorlatában. A kötetből Radnótinak *A fiatal munkáshoz* c. vers tetszik leginkább, az, mely formájában és szellemében egyaránt legszembeűnőbben mutatja Kassák és a kör hatását — a „fiatal munkás” a *Munka*-csoport elképzeléseinek megfelelő pózban jelenik meg (*Uccaszéli padon . . . este | az égre bémészkoztál, könyv hevert térdeden*), majd a költő élete következik példázatul a végső üzenet, az egymásra találás szükségességének és komoly vágyának érzelmi, logikai alátámasztására; hasonlóan többen is írnak a kör költői közüli, Kassák és Déry például a *Fiatal munkás* címmel. Zelk verse reichenbergi önmagát idézhette fel Radnótiiban, a munkássággal való találkozás élményét és az azonosulni vágyás sokszor átélt lelkiállapotát.

A *Munka*ban ekkor még nem jelennek meg versei, bár az 1928–29 táján írottakban gyakran — Bori Imre szavaival⁶ — „Kassák indázó, már-már az egész verstestet betöltő versmondaitat játssza” „a Kassák-féle szabadvers képmerészségeivel”, a profán vallásosság, a bukolikus hangulatok, az öneledt erotikától izzó szerelmi líra azonban távol állt a *Munka* konstruktív költészetétől; alig néhány vers található volna megértésre Kassák közismert szigora előtt és bebocsáttatást a folyóirat lapjaira, leginkább a *Sokan láttátok* és a *Szegénység és gyűlölet verse* címűek. Az előbbi komor, filmszerűen pergő életkép a Kassákra jellemző beszédszituációteremtéssel (*Sokan láttátok, hogy . . .*), konstruktív szürrealista képekkel (*a járda is | elem szaladt a házaival, melyek kapualjából | kifolytak reggelenként a szeméttel és a vřzzel | a hétköznap tragédiái | melyek este tőztől bezárva hörögtek a | csilláros szobák halottrugójú dgyain és | elfutottak mellettem a pénznek ordító transzparenssei stb.*), a személyes vonatkozású, a vers érzelmi egyensúlyát biztosító „zárlattal” (*és én | aki sokat szerettem és aki sohasem sřrtam*). A *Szegénység és gyűlölet* versében az az erős hatású élmény van, melyet a *Munka* szinte minden költője megénekel, a munkásság sorsával való találkozás, s közösség vállalása; néhány sort akár Kassák is írhatott volna (*A gyűlölet szerető, gömbölyű szavai forgatták | az áttételek lomha kerekét, mikor telthúsú | fehér álmok szorultak be a szfjak közé!* stb.); az epikai elemekből összeáll „egy ember élete” a kassáki versmodellhez hasonlóan, ugyanakkor a szenvedélyes kiáltani akarás, a dinamikusabb erősebb foka elüt Kassák ekkor már elégikusabb, meditálőbb hangvételétől.

⁶ BORI I.: RADNÓTI — Fórum; 1966. 17., 21.

Végül is a régi formák elleni lázadás, a hagyományokkal való szakítás és a munkásosztályra való ráatalálás gesztusa az, melyet Kassáktól, a *Dokumentum*, majd a *Munka*-kör költőitől elleshetett, vagy melyhez legalább bátorítást nyert. Hogy jelentkezett-e a mesternél kézirattal, nem tudni, mindenesetre a *Kortárs* költői közül Vajda János már a *Munka* első számában szerepelt könyvismertetéssel, később versekkel, akár Zelk Zoltán és Mária Béla, Justus Pál pedig már 1929 januárjától Kassák vezető munkatársa volt.

1930 őszen Radnóti Szegedre került, új közösségbe, a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumába, melynek egyik tagja, Hont Ferenc részt vett a *Munka* tevékenységében, 1931-ben még fellép Kassák szerzői estjén.⁶ Miután a Kollégium közvetlen kapcsolatba került az illegális kommunista mozgalommal, a Kassákkal és körével való érintkezés fokozatosan leépül. A szegedi munkásotthon Hont vezette szavalókórusának repertoárjában két Kassák mű is szerepel a *Mesteremberek* és a *Munka és harc emberei vagyunk*.⁷ Radnóti azonban az 1932-ből való *Most fölfújom*... kezdetű versében már „jótüdejű epikusnak” nevezi a mestert, aki — úgymond — „mindent otthagy a helyén”. Persze egy sokáig mértéknek tekintett költészettől való elszakadás nem mehetett oly gyorsan és kategorikusan, mint a pusztá megtagadás: a *Jóllakott ablakokon*, sőt a megtagadást kinyilatkoztató *Most fölfújom*... c. versben is — érezni — jelen van a kassái költészet. Radnótinak a „formáról és a világszemléletről” írott „jegyzeteiben” „az anyaggal és a társadalommal való harc”, „a régi forma elleni lázadás” gondolatának, valamint a „szocialista kultúra ügyét” szolgálni akaró szándék forrásai között feltétlenül meg kell említeni Kassák és a *Munka*-kör ars poetikáját, erős elhivatottságát.

A *Munka* tartózkodó magatartása továbbra is megmaradt, egészen 1935-ig; a folyóirat nem vesz tudomást Radnóti köteteiről: nemcsak a *Pogány köszöntőről* és az *Újmódi Pásztorok Énekéről*, hanem a *Lázadó szél* és az *Ének a négerről, aki a városba ment* címűről sem.

1935 decemberében aztán — eléggé váratlanul — Radnóti-írást közöl, ez alkalommal először, cikket *Füst Mildnról*,⁸ a következő, 46. számban pedig verset, a *Henry Barbusse meghalt* címűt, majd gyors egymás után egy-egy műfordítás következik: Paul Fort: *Nydréji dóm* (47. sz.), Georges Duhamel balladája az *átvágott torkú férfiről* (50. sz.), Jean Cocteau: *Fénykép* (51. sz.), Max Jacob: *Búcszó vers* (52. sz.), Valery Larbaud: *Múzsám* (53. sz.). Radnóti jelentkezése — mint Tolnai Gábor állítja, a *Népszavánál* is⁹ — valamiféle óhajtott

⁶ HONT F. szóbeli közlése.

⁷ L. CSAPLÁR F.: *A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma* — Akadémiai; 1967. 77.

⁸ RADNÓTI M.: *Füst Mildn. Tanulmányok, cikkek*. Összeállította R. ÉZ PÁL — Magvető 1956. 122—128.

⁹ TOLNAI G.: *Radnóti Miklós* — ItK; 1962. 5. sz. 610.

„egységfront” jegyében és szándékával történhetett. A vers és a műfordítások tanúsága szerint a *Munka* világirodalmi orientációjával vállalt közösséget: Kassák és köre a Szovjetunió belpolitikai és művészeti életében bekövetkezett káros, sőt tragikus fordulat után 1933–34-től Franciaországban és a francia kultúrában látta a fasizmussal, az „ellenforradalmi nacionalizmussal” szemben álló legnagyobb erőt, a „francia írók jelesebbjeiben”, különösen Martin du Gard-ban (vele Havas Endre révén közvetlenül is kapcsolatba került a kör), Malraux-ban, Gide-ben, Romain Rolland-ban, Barbusse-ban — olykor élesen polemizálva is velük — „korunk szenvedélyes keresőit”, „emberábrázolóit” és „megújítóit”¹⁰: határozott antifasiszta és németellenes jellegű és szándékú volt ez az érdeklődés. Barbusset, akinek halálára Radnóti verset írt, Kassák még a bécsi emigrációból személyesen ismerte, ő írt nekrológot *A tűz szerzőjéről*;¹¹ Kassák búcsúztatója kérlelhetetlenül szigorú, Radnótié fenntartás nélküli tiszteletadás.

Füst Milánról írni annyit jelentett, mint a magyar szabadvers Kassák melletti másik megteremtőjéről; Radnóti e cikkében — akár négy év múlva Kassák költészetével kapcsolatban — „világteremtést”, „formateremtést” emleget és a fiatal költőket „az időmértékhez, sőt a rímhez is visszavezető szigorú törvényszerűséget” vallva saját költészete fejlődésének irányáról, melyhez ekkor már — tendenciáit tekintve — hasonlatos volt a kassáki versé is; a cikk utolsó, erősen programszerű sorainál — „Füst Milán konstruktív lázadó és ez a tény rokonunkká teszi. Tagadja ezt a világot és fölépít helyette egy másikat magának. Mi is ezt akarjuk *magunknak* . . . Szabad és lázadó, mint lázadó találkozik a közösség életével és indulataiban akarataival is.” — okunk van Kassák sugalmazására gyanakodni, ha ugyan nem erős szerkesztői kézzel történt „kiegészítésre”.

1936 decemberében jelenik meg a *Munkában* először Radnótiával kapcsolatos írás, Bánáti Oszkár bírálata a *Járkálj csak haláltraitéltől*,¹² mely elsősorban a formateremtő próbálkozásokat elemzi végeredményben dicsérően; olyan vonásokat emel ki — korántsem véletlenül —, mint „férfias nyugodtság”, „rokonszenves szomorúság”.

1937 januárja után többé nem találkozhatunk Radnóti művel a folyóiratban; a leszakadás nem volt szükségszerű, ám véletlen sem: a baloldali erők ekkor már erősen differenciálódtak, Kassák elveinél fogva nem jó szemmel nézhetette Radnótinak a *Gondolathoz* való egyre szorosabb kapcsolódását, a Szegedi Fialatok kezdeményezésére megalakult Független Színpadtól Kassák és köre távol maradt, Hont

¹⁰ HAVAS E.: *A mai francia regény* — Munka; 1937. 55. 1761–62.

¹¹ KASSÁK L.: *Henri Barbusse* — Munka; 1935. 44. 1306–8.

¹² BÁNÁTI O.: *Járkálj csak haláltraitélt* — Munka; 1936. 52. 1634.

és a *Munka* egyik vezetője, a később nyilassá lett Sellmayer Ferenc között pedig heves összeütközésre került sor.¹³

Ellenségeskedés nem támadt, sőt elhidegülés sem. A *Munka* utolsó — 1939 januári — számában Havas Endre meleg hangon méltatja a *Meredek utat*;¹⁴ Radnóti költészetében olyan emberi magatartást lát („még bátrabban és merészebben, hősín öntudattal emelkedik a hegyek fölé . . . nem hagyja el őrhelyét, vigyáz a szóra . . . tiszta és csendes benne az emberszeretet is”), mely példa lehet, s nagyjából azonos a *Munka* magatartásideáljával; a „finom kulturáltság”, „hagyomány tisztelete”, melyek évtizeddel korábban szinte csak pejoratív értelemben lehetett volna minősítés a *Munka* házatáján, most dicséretként hangzanak el. Radnóti számára a *Nyugatban* közölt szép Kassák-bírálat¹⁵ megírásához annak a felismerésnek érzelmi hatása is jelentősen hozzájárult, hogy a mester költészete az ő általa is követett irányba halad.

Radnóti munkatársi minőségben való ideiglenes csatlakozása nem tudta megállítani a *Munka* elszigetelődésének lassú, de kérlelhetetlen folyamatát: kettejük kapcsolata tanulságos epizód a magyar baloldali mozgalmak egymástkeresésének inkább csak félsikerekben gazdag történetéből.

CSAPLÁR FERENC

EGY RADNÓTI-VERS KELETKEZÉSÉRŐL

(Napilapból: Farkas László, magyar proletár költő és író, 31. életévében, Bécsben a Wiedener Spital ágyán, emigrációja első esztendejében, tüdővészben elpusztult.)

Az *1932 Január 17 (Vasárnap)* című s a *Férfinapló* ciklusban közölt Radnóti-vers e mottójában szereplő Farkas László eddig ismeretlen életútjáról a Pozsonyban megjelenő Irodalmi Szemle 1968 7. számában adtunk ismertetést. A Szatmárból származó költő Radnóti- és baráti körével való kapcsolatáról előzőleg Sós Endre számolt be a *Tiszatáj* 1965 decemberi számában. E szerint az Erdély, Szlovákia és Budapest között vándorló „hontalan” költőt 1928–29-ben Budapesten Radnóti és barátai is támogatták, segítséget nyújtottak neki verseinek elhelyezéséhez. Radnóti például a *Nyugathoz*

¹³ HONT F. szóbeli közlése.

¹⁴ HAVAS E.: *Radnóti Miklós: Meredek út* — Munka; 1939. 64. 2219.

¹⁵ RADNÓTI M.: *Tanulmányok, cikkek* — 245–52.